Viies kord Siberis.

Otu Jallai reisikiri, august 2017

Olgu see viimane kord!

Juba 2012. aastal alustasin nende sõnadega oma Siberi reisi kirjeldust. Ja samamoodi 2014. Nüüd siis kirjutan 2017. aasta reisikirja.

Suur riigijuht J.F. Džugašvili (Stalin) tegi minust Siberi fänni. On tõesti suur ja lai see maa seal Peipsitaga! Seal leidub kõike – kullast, kalliskividest kuni heade sõpradeni!

Niisiis tuligi meie vanemal tütrel Annikal tahtmine seda minupoolt kiidetud Siberit näha. Kokku sai meid reisiselle neli. Mina, vanem tütar Annika koos oma elukaaslase Mardiga ning noorem tütar Janeli (tuntud kui Siberi kalmistuturist), kelle jaoks oli see juba kolmas kord Siberisse sõita.

Plaan oli seekord väga ambitsioonikas. Mõlemal eelmisel reisil oleme paigaldanud ühe mälestusmärgi. 2012. aastal Hakassi Vabariiki, Altai rajooni, Belõi-Jari alevikku ja 2014. aastal Beja rajooni, Bei alevikku. Nüüd oli meie eesmärk organiseerida mälestusmärgid kolme rajooni – Verhni-Ussinski ja Idra (Krasnojarski krai) ning Ust-Ordõnskisse, mis on Burjaadi Rahvusringkonna keskus (Irkutski oblast). Seda kõike kõike 10 päevaga.

Reisipiletid olid varakult kõik ostetud. Kuid ükski reis pole ju viperusteta! Juba Tallinna Lennart Meri nimelises lennujaamas öeldi meile, et Tallinn-Moska reis hilineb 50 minutit. Kahjuks ei jõudnud me Moskvas ümber istuda järgmisele Moskva-Abakan lennule. Lennuliiklus

Abakani pole väga tihe, seega saime alles 24 tunni pärast edasi lennata. Kaotasime väärtusliku päeva Siberiaega. “Aeroflot” paigutas meid ööbima “Akvaariumisse”. Hotelli nimi oli selline. Kõik muidugi lennufirma kulul.

Kõik vanemad põlvkonnad seal on saanud tunda repressiooni “mõnusid” – kes juba tsaariajal või bolševismi “hella kätt”.

Üks tuttav vene perekond Dolgov, Baikali tagant Tšita linna lähistelt küüditati 1935-1936 aastal kui kulakud polaarjoone taha. Neil sündis seal tütar Veera. Pereisa mobiliseeriti kui algas II maailmasõda, kuid kulakuid algul rindele ei saadetud. Võisid reeta kodumaad! Pereisa sattus “stroibatti” (ehituspataljon) Uurali mägedesse metsa lõikama. Jäi ellu, aga pere juurde ei naasnud – abiellus uuesti.

1947. aastal elas Veera ema taas paremini kui teised ning küüditati kui kulaku naine Hakassimaale Abakani linna lähedale ja pandi elama halvas seisus parakkelamusse. Sarnane on paljude siberlaste minevik.

Siit edasi juba uuel teemal. 1949 aasta varakevadel pandi neile naabriteks Eestist küüditatud perekond Peerman, kus oli ka väike poiss Tiit (Linuste). Tubade vaheseinas oli suur pragu, mille kaudu väikeste Veera ja Tiidu pilgud tihti kohtusid. Nagu oli telesaade “Mis on Koosta peres uudist”. Veera oli öelnud oma emale, et tema läheb ainult Eesti poisile mehele. Tiidust Veerale abikaasat ei saanud, aga sõpradeks nad jäid.

Veera abiellus Kehrast pärit Toomas Vikatiga, kes oli küüditatud Minusinski rajooni. Neil sündis kaks poega. Vanem neist Sergei. Temast on juttu olnud ka eelmistest reisikirjades. Peale vabanemist kolisid Vikatid Paide rajooni. Sergei lõpetas Paides vene keskkooli ja TRÜ kehakultuuri osakonna. Oli Paides õpetajaks.

Kui pereisa Toomas suri, kolis Veera poegadega tagasi Abakani, kus ta elab Sergeiga kuni tänaseni. Sergei töötas Hakassi Vabariigi Politsei Valitsuses, praeguseks pensionil. Noorem vend elab Sankt-Peterburis.

Paljud märgivad oma Siberis mälestustes, et meid küüditatuid “fašiste” võeti 1949. aastal väga inimlikult vastu. Ainult mõni teismeline või hiljem sisserändaja väljendus krõbedamate sõnadega. Kui ise käitusid väärikalt – oldi ka sinu vastu väärikas! Mind võeti kohalikes kodudes vastu paremini kui omi lapsi. Näiteks mõned meeldejäänud pered: Dolgopolov, Djatlov, Sotšuk.

Moskva-Abakan lend kulges nagu alati. Sergei Vikat oli meil varahommikul lennujaamas vastas. Tema oli meie giidiks, asjaajajaks ja autojuhiks järgmised 4 päeva. Üürisime üürikorteri ühes üheksakorruselises majas. Peale mõnetunnist puhkust sõitsime Sergeiga Belõi-Jari, minu koduküllа. Ostsime rituaaltarvete poest, vana tuttava müüja Svetlana käest (kes ka meid väga hästi mäletas) kalmuküünlaid ja sõitsime alevi vanale kalmistule – külastasime 2012. aastal püsitatud mälestusmärki Altai rajooni maetud küüditatud eestlastele. Keegi oli seda kohta viimase kolme aasta jooksul külastanud. Rist oli üle värvitud musta värviga ja betoonosa tehtud hõbedaseks. Nii säilib rist ja märk kindlasti kauem. Langetasime pead ja süütasime kalmuküünlad. Imetlesime surnuaia juures Jenissei harujõge Abakani (hakassi keeles Karu Veri). Seejärel astusin sisse klassivend Gennadi Sotšuki hoovi, kuid seal kohtas mind juba uus omanik – Gennadit polnud enam juba kaks aastat.

Seni kuni Janeli tutvustas minu vana koduküla (mis on nüüd juba päris suur alev) teistele reisikaaslastele, üritasin mina kohtuda klassiõe Galina Bolsunovskajaga, aga trepikoja välisuks oli suletud. Valisin küll kellalt korteri numbri, aga vastust ei tulnud. Hoovil kohtasin vanatädi, kes ütles end olevat Galina naabrinna. Galinal pidi olema raskusi kuulmisega ja voodist väljas ta ei käi – esmaspäeval viidakse haiglasse.

Nii need vanad sõbrad ja sõbrannad kaovad!

Andsin tädile Kalevi kommipaki ja käskisin Galina öelda, et üks Eesti poiss käskis need üle anda – küll ta aru saab, kellelt need on.

Järgmisena külastasime Sergeiga külanõukogu (edaspidi kn.), et kohata seal vanu tuttavaid alevi ülemusi Vladimir Voluikoid ja Ivan Logonovi – kuid nagu anektoodis: Mees tuleb lõunaks töölt koju ja näine küsib, miks nii vara?

“Lasti lahti!”

“Aga miks nii rõõmus?”

“Teised pandi kinni!”

Uus ülemus, Sergei tuttav vanast miilitsaajast ütles, et kn. andmete põhjal ei ole võimalik kindlaks teha küüditatud eestlaste elukohti kuna viimased pole sisse kantud “Hozjaistvennajasse knigasse” (majapidamisraamatusse). Küüditatud olid arvel komandatuuris. Kuid see andmebaas saadeti Krasnojarskisse ja arvatavasti hävitati seal kui mittevajalik materjal. Nemad olevat Krasnojarskisse mingil põhjusel antud teemal pöördunud, kuid vastust polnud saanud.

Seega ainus võimalus kuidas tuvastada täpseid andmeid, kes meist igavesti jäid Siberimaa mulda – tuleb pingutada mälu! Siinkohal palun kõiki, kellel on andmeid küüditatute või represseeritute kalmude kohta Siberis – helistada telefonil 5627 4817 (Otu Jallai) või saata andmed info@siber.ee ja info@mnemosyne.ee.

Hästi suhtuvad Siberis meisse ka kohalikud vähemusrahvused – hakassid, burjaadid, tõvalased – kui saavad aru, et pole tegu anastajatega. Peale Belõi-Jari kn. sõitsime Altai rajoonis Aršanovo alevikku, kus elasime emaga küüditatuna kaks esimest aastat. Siis oli see “ulus” – karjuste küla. Nüüd on kasvanud alevikuks. Tahtsin käia oma esimeses töökohas, kus olin seakarjaseks kolhoosis. Kuid sealaudast steip polnud isegi näha varemeid. Samuti ei saanud andmeid vanade kohalike tuttavate kohta. Kõik on muutunud!

Sõitsime mööda stepiteed tagasi Abakani. Stepis piiravad teeääri nüüd astelpaju põõsastikud. On kus “asjal” käia! Abakanis külastasime õhtul Veera Vikatit. Järgmisel päeval oli planeeritud reis kõige lõunapoolseimasse Verhni-Ussinski rajooni, kuhu viidi küüditatuid. Praegu on see rajoon ühendatud Jermakovski rajooniga ning on umbes sama suur kui pool Eestimaad.

Hommikul asusime teele. Möödusime Minusinskist, Alam-Söetuki teeristist. Esimene peatus oli Ussinski trakti mäekurus – trakt on põhimõtteliselt ainuke maine ühendus Abakani ja Kõzõlli vahel. Kõzõl on Tõva Vabariigi pealinn, Aasia keskpunkt, ja ülem- ning alam-Jenissei jõe ühinemiskoht. Praegu ehitatakse (strateegilisel vajadusel) sinna ka raudtee.

Vaateplatvormilt avaneb vaade Sajaanide mäeahelikule. Üks kohalik kunstnik müüs seal oma maale, vaateid mäestikule. Küsisin, et kuidas äri edeneb? Paar maali olevat ta suve jooksul müünud. “annetasin” vanahärrale 2500 rubla. Ning sain omale ühe vaate Sajaanidest. Peale mäekuru algab mitmekilomeetrine maantee kohale ehitatud betoonist varinguohu kaitsekatus. Mõni kilomeeter peale seda ongi pöörang Verhni-Ussinskisse. Samas muutusid ka sõidutingimused, kiirus vähenes 30 km/h-le. Kohalikud ütlesid, et kes meie teedele raha annab – ülemused kõik Jermakovskis.

Verhni-Ussinskisse jõudes oli külanõukogu uksel tabalukk ees. Avatud oli postkontor, oodati postiautot. Postkontori noorikud võtsid ühendust alevi esimehe asetäitjaga. Viimane oli meie tulekust informeeritud ja käskis meil mööda tänavat edasi sõita. Tema ootab meid sillapeal! Proua Jurjeva Natalja andis meid üle oma naabrinaisele, kes pidi paremini eestlasi mäletama. Naabrinaine oli kena vanaproua, kes oli sõbrustanud paljude Eesti tüdrukutega ning mitu korda käinud ka Eestis sõbrannadel külas.

Peale pronksiööd läksid suhted keeruliseks.

Proua rääkis nende küla raskest elust – peale ühinemist minevat kõik rahad Jermakovskisse, mis on lähemal suurtele linnadele. See alev,

kus kunagi elas väga palju eestlasi, jääb iga aastaga järjest väetimaks. Ehk kaob kunagi üldse ära. Nemad on ääremaa, 200 km Mongooliast, kolhoose pole, inimeste eest keegi ei hoolitse, noored kolivad linnadesse. Samad probleemid, mis meil.

Sõitsime surnuaeda, kus vanaproua näitas meile, kus

orienteeruvalt olid eestlaste kalmud. Praegu pujusid täis kasvanud tallermaa. Lõime vaiakese kohta, kuhu asetada mälestusmärk. Ojapoolsel äärel, väravakesest vasakul.

Plaadid koos nimede ja mälestustekstiga jätsime Jurjeva Natalja kätte. Külanõukogu esimees oli sõitnud Jermakovskisse nõupidamisele. Kuno Raude lubas viimase kaudu organiseerida plaatide ülespaneku. Meie ülesanne oli plaadid kohale toimetada ja koht valida. Tagasiteel peatusime kiirevoolulise Ussini jõekäärus, mis voolab kõrgete kaljude vahel. Videvikus jõudsime Sajanogorskisse, sõites läbi Šušenskist (Lenini asumispaik). Tsaarivalitsus olevat temale iga nädal andnud elatiseks 2,5 rubla ja ühe oina. Oleks Stalin ka nii lahke olnud! Jenissei jõe ületasime Maina HEJ tõkketammi mööda ja 15 km pärast olime Sajanogorskis Puškini tänaval, klassiõe-sõbranna Niina värava taga. Niina müüs oma kolmetoalise korteri maha ja soetas 1 miljoni eest linna äärde elamu aiamaaga. Korteri rahast olevat mõni tuhat puudu tulnud!

Õhtusöök ja mõned pitsid Vana Tallinnat, lahjendatud viinaga “za vstretšu” (jällenägemise terviseks). Saabusid ka Niina tütar Tanja ja tema mees Evgeni. Viimased viisid Annika, Mardi ja Sergei ööbima linna oma korterisse.

Järgmisel päeval olid Sergeil Sajanogorskis Vabariiklikud seenioride pallivõistlused ja loosi tahtel oli tema mäng viimane. Tuli peaaegu terve päev Sajanogorskis viibida. Evgeni sõidutas noored Tšerjomuškisse vaatama Venemaa üht võimsamat Sajani-Šušenski hüdroelektrijaama.

Niina tütrepoeg Serjoža sõidutas mind Niinaga linna – külla Maria Šmakovale (Mihkelmets) – kes jäi Siberisse elama peale vabanemist. Esimesed 10 minutit ei saanud ta suurest ärevusest sõnagi suust! Üllatus oli suur. Nii kauge külaline! Natuke toibudes, näitas Maria suurt kohvrit, kus oli kogutud kõik kirjad ja saadetised Eestimaalt. Mis olid talle väga kallid. Kodumaa jääb eestlasele ikka kalliks!

Kinkisin Mariale raamatu “Küüditatute lood. Siberist tagasi koju.”

Tuli ka ilmsiks, et tema vanaema arhiivilised andmed R5-s pole õiged (nüüdseks õiged andmed edastatud Mäluinstituuti). Vanaema suri mõned päevad pärast vabanemistõendi saamist ning ta on maetud Šira rajooni, Galdža küla kalmistule. Kodumaale jõudis Maria ema, kaks venda ja üks õde. Üks õdedest jäi samuti Sajanogorskisse elama. Kuid temaga pole mina kohtunud.

Kui Sergei võistlused läbi said, sõitsime Bejasse – kontrollima, kuidas on säilinud 2014. a. paigaldatud mälestusmärk Bei rajooni maetud eestlastele. Kõik oli väga korras. Koristasime langenud lehed ja süütasime kalmuküünlad.

Andres Lindam, laskis paar aastat tagasi terve hauaplatsi, kus puhkavad tema vaanema ja onu ning asub ka mälestustahvel, katta betooni ja plaatidega.

Tuleb öelda, et kõik sealsed kalmistutöötajad on siiani trehvanud väga ausad. Teevad kõik nii nagu tellitud.

Videvikus Abakani jõudes käisime läbi kaubanduskeskusest, et söögipoolist osta. Mina küll

valiku üle nuriseda ei osanud. Järgmisel päeval tuli Sergei abiga jõuda Krasnojarskisse, otsetee 420 km. Meie aga läksime läbi Idra rajooni, mis asub teisel pool Jenissei jõge ja Krasnojarski veehoidlat.

Hommikul andsime rendikorteri üle ja alustasime sõitu. Rendikorteri kohta ei saa kahjuks midagi head öelda. Väljarentijad on väga umbusklikud. Hea kui kõvera kahvli leiad köögisahtlist. Kõik asjad varastatavat ära. Jälle sõitsime Podsinies üle Jenissei jõe ja sealt põhjasuunas möödudes Minusinskist mööda mägisteppi, mis läheb siin üle metsastepiks. Suured farmide nisupõllud, kohati vasakult paistamas Krasnojarski veehoidla (rahvakeeli Krasnojarski meri). Idra (Idrini) rajoon oli Krasnojarski krais teisel kohal küüditatute arvu poolest – 533 inimest. Esikohal oli Krasnoturanski rajoon – 547 inimest, kuid seal jäid suuremjagu kalmistuid veehoidla vee peegelpinna alla. Kolmandal kohal on Altai rajoon – 519 inimest. Andmed R4 “Küüditamine Eestist Venemaale 1949”.

Idra rajooni mälestusmärgi otsustasime panna Dobromõslovka küla kalmistule, kuna sinna on maetud kõige rohkem sellese rajooni küüditatuid. Dobromõslovka küla esimesed hooned olid lagunevad kolhoosilaudad, nagu meilgi veel siin silma riivavad. Edasi oli uue kultuurimaja ehitusplats, kus kaks meest midagi labidaga sonkisid. Viimased juhatasid, kus elab külavanem. Kuid samuti kui Ussinskis, viimast tabada ei õnnetunud. Külanaised soovitasid meil sõita Harapova tn 1, kus pidavat teadma eestlasi kõige paremini. Juba Eestis teadis Maimu Põldsaar (Sammelselg) rääkida, et Dobrolõslovkasse jäi elama Heino Peek. Ja seal meid võttiski vastu Heino tütre Elena poolõde – Ljobov Muhametpahumova, kelle abikaasa oli volgasakslaste järeltulija. Nad elasid küla kõige parema väljanägemisega majas. Korras maja, puhas sisehoov. Vastuvõtt oli soe, kohe pakuti teed ja kodust Siberi sea soolapekki ning

kitsepiima. Kohale kutsuti ka Elena, kes pidi surnuaeda paremini tundma. Elena viis meid kõigepealt oma isa hauale, aga teistest eestlaste haudadest polnud tal kahjuks aimugi. Ütles, et Eesti keelest on tal meeles ainult üks sõna “heataiga”.

Meile kaasaantud orientiiride järgi pidid hauad asuma üksikust suurest kasest vasakul. Aga üksikut kaske enam polnud, terve surnuaed oli suuri kaskesid täis. Valisime Janeliga siis ühe lagedama koha välja. Toetuda saime ainult loogikale ja oma kogemusele, mis on tekkinud

arvukaid kalmistuid külastates. Elena poolõe mees oli igati ehitusmeister ning oli nõus väikese tasu eest betoonitööd ära tegema. Enne külma talve pidi mälestumärk kindlasti valmima. Teepeale anti meile kaasa soolapekki, omas aias kasvatatud arbuus ja peremehe meisterdatud puuvaagen.

Edasi läks sõit mägist stepiteed Novosjolova alla, kus käib praam üle veehoidla. Teepeal nägime palju suslikuid, keda ma peale asumist polnudki veel Siberis uuesti kohanud. Lõunapoolsetes rajoonides olevat suslikud Nõukogude aja lõpus mürgiga välja tõrjutud.

Praami järjekorda jõudes, nähes, et kõik autod praamile ei mahu ja tuleb oodata järgmist, jooksid kõik kohalikud ämbritega metsa poole. Tagasi tuldi seentega. Praamiga tuli sõita u 2 km. Ja siis saime juba edasi mööda suurt trassi Abakan – Krasnojarsk.

Krasnojarskis olid paljud sillas ja tänavad liikluseks suletud, sest 2019. aastal toimub seal Taliuniversiaad.

Ööbisime korralikus hotellis. Peale kehva üürikorterit oli see hea vaheldus. Viimased pitsid koos Siberi arbuusi ja soolapekiga Dobromõslovast tegime me oma numbritoas Sergei auks – hea teenuse eest.

Hommikul lendasime Irkutskisse, kus oli meil lennujaamas vastas klassivend Valgast – Paavo. Irkutski lennujaam on nagu meilgi peaaegu kesklinnas. Tramm käib terminali ukse ette. Perenaine Asja ootas kodus, “tagasihoidlik” laud kaetud. Nende kahetoalises korteris, pererahvas tagumises toas, külalised esimeses, elasime 5 ööpäeva. Hotelli minna meil ei lubatud. Ja ega ei tahtnud ka. Järgmisel päeval oli ekskursioon Paavo suvilasse. Seal polnud suurt midagi muutunud, ainult sinna viiv maantee oli ehitud 4-realiseks. Lõunaks valmistati kohalikust peenrast võetud brokkoleid, mis tüdrukute sõnul olid kordades paremad kui meie kaubanduses saada on.

Ega seal suvilas midagi suurt teha polnud, seega tüdrukud rohisid kõik puhtaks. See musta mulla asi on meil ju veres. Ei suuda me rahulikult paigal püsida, kui peenrad pole mustad.

Järgmisel päeval oli Asja õepojal Denissil töölt vaba päev ja ta oli meile lahkesti autojuhiks Ust–Ordõnskisse, Burjaadi rahvusringkonna keskusesse, kuhu on maetud hulk Valgamaalt küüditatud eestlasi.

Asundus Ust-Ordõnsk oma 19 tuhande elanikuga asub rahvusringkonna idaservas. Siin olid alevi valitseja kohal. Esimees võttis meid vastu. Küsisin temalt, et miks nad omale linna nimetust ei taotle? Vastus oli, et külaelanikele on suuremad toetused, aga linnad peavad külasid toetama. Esimees ise suurt küla ajaloost ei teadnud ning andis meie juhendajaks kena burjaadi daami ning soovitas meil esmalt pöörduda veteranide ühingu esimehe poole. Temal oli kella 14-ni mingi nõupidamine – seniks viis kena daam meid kohalikku burjaadi muuseumi. Seal anti meile kohe giid, kes seletas rahvakombeid ja tutvustas eksponaate. Peale muuseumi viidi meid šamaani jurtasse. Meie tema

teeneid ei vajanud. Muuseumi hoovis esines burjaadi rahvaansambel suurele hiinlaste grupile.

Kõiketeadja veteraanide ühingu esimehe juurde jõudes pidime esmalt ära kuulama pika kõne sellest, kuidas meie baltlased tuleme neilt abi paluma. Nemad, kes vabastasid meid fašismist, aastaid toitsid meid viljaga, saatsid kõik targemad insener-tehnilised töötajad taastama maad rusudest jne. Ja nüüd Leedu ja Läti nõuavad veel kompansatsiooni?! Eestlased on veel enam-vähem inimlikud. Härra ise olnud ka tuttav ühe Eesti tüdrukuga, nimi oli Kaja Lauk. Targa mehe jutu katkestas meie giid, kes tuletas härrale meelde, et rajoonivanem olevat tal käskinud eestlasi juhendada matmiskohtade leidmisel, mitte pidada loengut.

Mees ütles, et ega tema ei tea neist aegadest ka suurt midagi, sest tuli Ordõnskisse alles 1959. aastal. Läksime esmalt 8. Märtsi tänavale, kus oli olnud vana surnuaed, mis praeguseks on likvideeritud. Seal asus nüüd tühi plats, mille ääres oli küla rituaalteenuste kontor. Meie juhendamise võttis üle Elena Leonidovna Mihaleva, kontori juhataja. Ta teadis rääkida, et kõik säilmed olevat ümber maetud ühishauda uuele surnuaiale, mis asub asulast paar kilomeetrit ida poole, järsust mäenõlvakust üles, metsa veeres. Sellise orientiiri saime ka meie Valgast kaasa. Elena Mihaleva ütles end teadvat, kus umbes võiksid asuda matmiskohad uuel surnuaial. Seal olevat ka leedulastel sarnane mälestumärk, nagu meie tahame teha.

Jäime ootama, millal jõuavad “objektilt” tagasi tema töömehed, et siis kõik koos minna kohta otsima.

Vahepeal oli meiega liitunud veel üks kohalik vanem naisterahvas, neiupõlvenimega Sdrugova. Temaga oli ühes klassis õppinud ilus Eesti poiss Arno Põder, kellele proua saatis oma tervitused, juhuks kui me peaks Arnoga trehvama. Ka mina tundsin Arnot, ta oli mu koolivend. Arno lõpetas ülikooli ja oli Valga rajooni EPT peainsener. “Oi kakoi molodets!” Pidin prouale ütlema, et kahjuks tervitust üle anda pole enam võimalik. “No siis tervitage lapsi ja lapselapsi, et Arnot Siberis ikka veel mäletatakse”. Säärased kohtumised teevad südame härdaks!

Varsti olimegi teel kalmistule. Tee viis algul maanteed mööda, mis läheb Olhoni saarele Baikalil, siis stepis mingi pituumenitehase kohal tuli keerata paremale ja enne metsa hoida surnuaiast vasakule. Elena peatus teise muldtrepi juures ning arvas, et siin see koht peaks olema. Nõlvakule jõudes hakkasid paistma massiivsed palkidest katoliiklaste ristid. Need pidid olema leedukate omad. Seal seisis ka kaunis massiivne malmist rist, mille külge oli kinnitatud valge emaileeritud plaat tekstiga "Mälestuseks Leedust aastail 1948-1956 represseerituile. Puhake rahus".

Evi-Maie Nazarova (Prees), klassiõde Valgast, palus mul võimaluse korral üles otsida tema onu Ernst Preisi hauaplats. Plats pidi olema ümbritsetud raudaiaga ja kalmul rauast rist. Leidsin midagi sarnast, kuid

rist oli väga kunstipäraselt keevitatud ja umbes 2 m kõrgune. Arvasin, et see kuulub samuti katoliiklastele. Luterlaste ristid on tagasihoidlikumad. Tagasi kodumaale Evi-Maie selgitas, et see oligi õige koht, kuna Ernst olnud üle kahemeetrine mees, teinud sõbrad talle ka kahemeetrise risti. Ernsti kalm asub mälestusmärgist, mis valmis sebtembrikuus 2017, meetrit 15-20 külapoole. Evi-Maie leppis juba Elenaga kokku, et kevadel korrastatakse ka Ernsti hauaplats ning kaetakse betooniga. Ernsti lähedal olnud Maria Blumbergi hauaplats, mis olnud ümbritsetud laudvarbadest aiaga. Nägin seal ligidal ühe toomingapõõsa najal

laudaia jäänuseid.

Tagasiteel Irkutskisse peatusime ühe söögikoha juures, kus pakuti burjaatide rahvustoitu ….., hinkaalilaadsed, aga palju suuremad. Ülevalt august kallas Denis sisse soja kastet ja pistis tervelt suhu.

Järgevatel päevadel tegid noored veidi turismi. Sõitsid rongiga Baikali-Amuri ringteed. Väga vaimustuses nad sellest polnud. Palju

rohkem elevust tekitas üks õhtune trammisõit linnast koju, kus konduktor teatanud, et tramm sõidab otse depoosse ja pileteid pole, aga raha tuleb maksta ning peatusi enne viinapoodi ei tehta (kes soovib väljuda, peab ette teatama). Eks väike lisaraha trammijuhile ja konduktorile ikka kulub ära.

Lend Irkutsk-Moskva kestab ühe tunni, lisaks neli tundi vööndite vahel. Moskva-Tallinn üle tunni. Tollis probleeme polnud ja ega me seda suurt ei rikkunud ka, kui välja arvata kaasa toodud Siberimaa muld Aršanovo kalmistult (Altai raj.), Abakani linna kalmistult, Verhni-Ussinski kalmistult (Jermakovski raj.), Dobromõslovka kalmistult (Idra raj.), Ust-Ordõnski kalmistult (Irkutski obl.) ja Irkutski linna kalmistult.

Ei ütle enam, et olgu see viimane kord!